

ZAGADNIENIA NAUCZANIA JĘZYKA POLSKIEGO

Grzegorz Rudziński

ADLATYWNE WYRAŻENIA PRZYIMKOWE W FUNKCJI OKOLICZNIKA MIEJSCA I ŁĄCZLIWE Z NIMI CZASOWNIKI

A. Dla elementów zdania odpowiadających na pytanie **dokąd?** używane jest w piśmiennictwie językoznawczym określenie formy adlatywnej¹. Zjawisko adlatywności obecne jest we wszystkich zwrotach opisujących przemieszczanie się do jakiegoś punktu lub w jakimś kierunku. W tradycyjnej terminologii składniowej pojęciu formy adlatywnej odpowiadają dwa terminy: okolicznik miejsca i okolicznik kierunku, przy czym wszystkie okoliczniki kierunku są formami adlatywnymi, natomiast wśród okoliczników miejsca jedynie te, które odpowiadają na pytanie **dokąd?**. W grupie tej występują zaimki przysłowne i wyrażenia przyimkowe. Niniejsza praca omawia glottodydaktyczne problemy związane z adlatywnymi wyrażeniami przyimkowymi pełniącymi funkcję okolicznika miejsca. Są to okoliczniki wskazujące docelowe miejsce przemieszczenia opisywanego przez orzeczenie. Ich zbiór można sprowadzić do postaci listy zawierającej następujące modele wyrażen przyimkowych:

- 1) **do** + **dopełniacz** – *Jan wszedł do pokoju.*
- 2) **między** + **biernik** – *Smar jest doprowadzany między części maszyny.*
- 3) **między** + **biernik** i **biernik** – *Między język i dziąsło należy włożyć tampon osuszający.*
- 4) **na** + **biernik** – *Jan wszedł na dach.*
- 5) **nad** + **biernik** – a) *Wykonując to mnożenie przenosimy czynnik x nad kreskę ułamkową;* b) *Jan przyjechał nad rzekę.*

¹ Określenie to spotkałem w pracy B. Bojar, *Opis semantyczny czasowników ruchu oraz pojęć związanych z ruchem*, Warszawa 1980, a także u Z. Salonięgo, *Cechy składniowe polskiego czasownika*, Wrocław 1976, oraz A. Weinsberga, *Przyimki przestrzenne w języku polskim, niemieckim i rumuńskim*, Wrocław 1973.

6) **pod + biernik** – a) *Wirus może dostać się pod skórę w wyniku iniekcji brudną igłą*; b) *Chroniąc się przed deszczem Jan uciekł pod drzewo*; c) *Rodzina przeniosła się pod Warszawę*.

7) **pośród + biernik i biernik** – *Igła przy tego rodzaju iniekcji zostaje wprowadzona pomiędzy skórę i powierzchnię mięśnia*.

8) **ponad + biernik** – *Szybowiec wydostał się ponad chmury*.

9) **poza + biernik** – *Sonda wyleciała poza Układ Słoneczny*.

10) **przed + biernik** – *Jan wyszedł przed dom*.

11) **w + biernik** – *Jan wyjechał w góry*.

12) **za + biernik** – a) *Jan wszedł za parawan*; b) *Jan wyjechał za miasto*.

Modele **do + dopełniacz**, **na + biernik**, **pod + biernik** i **w + biernik** są dwufunkcyjne składniowo – mogą być zarówno okolicznikami miejsca, jak i kierunku, oto przykłady:

Jan wszedł do banku. Jan zbliżył się do banku.

Samolot wjechał na pas startowy. Samolot kieruje się na pas.

Jan przybiegł pod drzewo. Jan biegnie pod drzewo.

Jan przyjechał w góry. Jan jedzie w góry.

O pełnieniu funkcji okolicznika miejsca, lub okolicznika kierunku nie decydują tu same wyrażenia, ale kontrolujące je czasowniki.

B. Spróbujmy opisać grupę czasowników łączliwych z adlatywnymi wyrażeniami przyimkowymi w takiej sytuacji, gdy pełnią one, współwyznaczaną przez czasownik, funkcję okolicznika miejsca.

Opisywanie łączliwości nie stawiające czasownika na pierwszym miejscu opiera się na odrzuceniu tezy Tesnière'a o centralnej pozycji orzeczenia w schemacie zdaniowym² i jest w pełni uprawomocnione przez wyniki obserwacji zachowań mownych cudzoziemców przystępujących do nauki języka polskiego. W licznych wypowiedziach czasownik bywa w strukturze powierzchniowej całkowicie pominięty i nawet nie zastąpiony gestykulacją. Pojawiające się w pierwszych dniach nauki spontaniczne wypowiedzi studentów typu: *ja teraz do lekarza, potem ja tutaj* – których ze względów dydaktycznych nie należy pozostawiać bez korekty – narzucają uczącemu drogę rozwijania wypowiedzi od argumentu do predykatu, a nie odwrotnie. Niekompletna z powodu niekompetencji językowej wypowiedź studenta zostaje tu uzupełniona czasownikami, których forma i semantyka zależą od elementów już użytych w wypowiedzi. Absurdalność zachowań, jaka musiałaby cechować dydaktyków konsekwentnie uważających czasownik za niezależny ośrodek zdania podporządkowujący sobie inne jego człony, nie wymaga chyba ilustracji. Wyobraźmy sobie jednak lektora, który poprawia zdanie: *W cząsteczce wody*

² Por. stanowisko D. Buttler prezentowane w pracy *Innowacje składniowe współczesnej polszczyzny*, Warszawa 1976, s. 12 i n.

znajduje się dwa atomy wodoru – na podporządkowane formie czasownika: *W cząsteczce wody znajduje się jeden atom wodoru i jeszcze jeden razem z nim.*

Łączliwość adlatywnych form okolicznika miejsca jest ograniczona. Konotuje je jeden tylko typ czasownika o semantyce zawierającej składnik „przemieścić (się) poza miejsce rozpoczęcia akcji”. Składnik ten, za A. Weinsbergiem³ nazywany będzie składnikiem translimitacyjnym. Czasowników o składniku translimitacyjnym nie można utożsamiać z tzw. czasownikami ruchu, których monograficzny opis dała B. Bojar⁴. Do czasowników o składniku translimitacyjnym należą na przykład *wysłać* i *telefonować* (tu obiektem przemieszczenia jest informacja) – trudne do określenia jako czasowniki ruchu. Równocześnie szereg czasowników ruchu, np.: *drgać*, *poruszać się*, *spacerować*, *tańczyć*, nie zawiera tego składnika. Translimitacja jest uchwytnym elementem semantyki czasownika i zawierają ją: następujące słowa:

I. Czasowniki komunikujące przemieszczenie subiektu.

- 1) **dotrzeć** – *Alpinista dotarł na szczyt;*
- 2) **napływać/napłynąć** – *Nad Polskę napływa/napłynęło zimne powietrze;*
- 3) **nadchodzić/nadejść** – *Do kraju nadchodzą/nadeszły transporty owoców;*
- 4) **przedostawać się/przedostać się** – *Trucizna przedostaje się/przedostała się pod skórę;*
- 5) **przenikać/przeniknąć** – *Cząsteczki gazu przenikają/przeniknęły do atmosfery;*
- 6) **przybiec** – *Jan przybiegł do parku;*
- 7) **przybywać/przybyć** – *Delegaci przybywają/przybyli do stolicy;*
- 8) **przyjechać** – *Ciotka przyjechała do Łodzi;*
- 9) **przyjść** – *Przyszedłem do domu o trzeciej;*
- 10) **przylecieć** – *Samolot przyleciał na Okęcie;*
- 11) **trafić** – *Po godzinnym błądzeniu Jan trafił do schroniska;*
- 12) **wbiegać/wbiec** – *Dziecko wbiega/wbiegło do szkoły;*
- 13) **wchodzić/wejść** – *Jan wchodzi/wszedł do muzeum;*
- 14) **wjeżdżać/wjechać** – *Samochód wjeżdża/wjechał do garażu;*
- 15) **wlatywać/wlecieć** – *Zwabione motyle wlatują/wleciały do pułapki;*
- 16) **wpływać/wpłynąć** – *Statek wpływa/wpłynął do portu;*
- 17) **wrócić** – *Jan wrócił do pokoju;*
- 18) **wstąpić** – *Jan wstąpił do sklepu.*

II. Czasowniki komunikujące przemieszczenie obiektu lub subiektu.

- 1) **dolewać/dolać** – *Jan dolewa/dolał, nabiera/nabrał, nalewa/nalał, wlewa/wlał wody do próbki;*
- 2) **nabierać/nabrać;**

³ A. Weinsberg, *Okoliczniki miejsca, a przedrostki przestrzenne*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego” 1971, 28.

⁴ B. Bojar, *Opis semantyczny czasowników ruchu...*

- 3) **nalewać/nalać**;
- 4) **wlewać/wlać**;
- 5) **odnieść** – *Konsument odniósł naczynia do bufetu*;
- 6) **odwieźć** – *Jan odwiózł Annę na stację*;
- 7) **przenosić/przenieść** – *Żuraw przenosi/przeniósł ładunek na statek*;
- 8) **przynieść** – *Jan przyniósł książkę do biblioteki*;
- 9) **przywieźć** – *Jan przywiózł do kraju cenne zbiory etnograficzne*;
- 10) **wkładać/włożyć** – *Jan wkłada/włożył książki do szuflady*;
- 11) **wnosić/wnieść** – *Jan wnosi/wniósł szafkę do mieszkania*;
- 12) **wpuszczać/wpuścić** – *Jan wpuszcza/wpuścił pstrągi do stawu*;
- 13) **wrzucać/wrzucić** – *Jan wrzuca/wrzucił kamień do studni*;
- 14) **wstawiać/wstawić** – *Jan wstawia/wstawił mleko do lodówki*;
- 15) **wsuwać/wsunąć** – *Jan wsuwa/wsunął walizkę pod łóżko*.

III. Czasowniki preferowane przez formy ablatywne, występujące z adlatywnymi w konstrukcjach eliptycznych.

- 1) **wyrzucać/wyrzucić** – *Jan wyrzucił książki (z torby) na podłogę*;
- 2) **wychodzić/wyjść** – *Jan wyszedł (z domu) na taras*.

IV. Czasowniki oznaczające przemieszczenia wskazanych przez obiekt desygnatów, nie związane z ruchem subiekta.

- 1) **eksportować** – *Polska eksportuje samoloty do Afryki*;
- 2) **nadać** – *Jan nadał pilny telegram do Wrocławia*;
- 3) **sprowadzać/sprowadzić** – *Firma sprowadza do Polski komputery*;
- 4) **wysłać** – *Jan wysłał do Gdańska dużą paczkę z książkami*;
- 5) czasowniki nieprzechodnie oznaczające przemieszczanie informacji: *telefnować/zatelefonować, telegrafować/zatelegrafować, depeszować/zadepeszować, dzwonić/zadzwonić* – *Jan dzwoni/zadzwonil do Krakowa*.

V. Czasowniki o translimitacji występującej w ich znaczeniu iteratywnym.

- 1) **biegać** – *Jan codziennie biega do parku*;
- 2) **chodzić** – *Jan codziennie chodzi nad rzekę*;
- 3) **dochodzić** – *Listy dochodzą do Ustrzyk po dwóch tygodniach*;
- 4) **docierać** – *Polscy alpiniści docierają na najtrudniejsze szczyty*;
- 5) **latać** – *Jan lata do Gdańska trzy razy w miesiącu*;
- 6) **nosić** – *Dziecko nosi do szkoły 3,5 kilograma podręczników*;
- 7) **odnosić** – *Zawsze w terminie odnoszę książki do biblioteki*;
- 8) **odwozić** – *Co rano ojciec odwozi córkę do szkoły*;
- 9) **przybiegać** – *Codziennie o szóstej Jan przybiega do parku*;
- 10) **przychodzić** – *Codziennie po południu Jan przychodzi nad staw*;
- 11) **przynosić** – *Zawsze przynoszę do pracy kanapki na drugie śniadanie*;
- 12) **przywozić** – *Ajent regularnie przywozi świeży chleb do sklepu*;
- 13) **przyjeżdżać** – *Jan przyjeżdża do Łodzi trzy razy w miesiącu*;

- 14) **przylatywać** – *Jan przylatuje do Gdańska trzy razy w miesiącu;*
- 15) **trafiać** – *Koń trafił do domu, nawet gdy woźnica zasypiał;*
- 16) **wozić** – *Jan codziennie wozi warzywa na targowisko;*
- 17) **wracać** – *Jan wraca do domu codziennie o tej samej porze;*
- 18) **wstępować** – *Kilka razy w tygodniu wstępuję do kościoła.*

VI. Czasowniki niedokonane: *iść, przybywać, przyjeżdżać, przylatywać, wracać, wybierać się*, użyte w znaczeniu 'mieć zamiar pójść', 'mieć zamiar przybyć' itd.

- 1) *Idę do kina w środę, 'mam zamiar pójść do kina';*
- 2) *Jutro do Polski przybywa z wizytą premier Indii, 'ma zamiar przybyć';*
- 3) *Ciotka przyjeżdża do Łodzi w tę środę, 'ma zamiar przyjechać';*
- 4) *Jan przylatuje do kraju po piętnastym, 'ma zamiar przylecieć';*
- 5) *Jan wraca do domu w połowie wakacji, 'ma zamiar wrócić';*
- 6) *Jan wybiera się w Himalaje w przyszłym roku w połowie czerwca.*

VII. Czasowniki *dojechać, dojść, dopłynąć, dostać się*, gdy wskazujemy jednocześnie na wysoką energochłonność wykonywanego przemieszczenia.

- 1) *Jan dojechał na miejsce dopiero rano;*
- 2) *Alpinista doszedł na szczyt po dwunastu godzinach marszu;*
- 3) *Pływak z trudem dopłynął na drugą stronę jeziora;*
- 4) *Mimo tłoku Jan dość szybko dostał się do pociągu.*

VIII. Inne czasowniki.

- 1) **kłaść się/położyć się** – *Chory położył się do łóżka;*
- 2) **spóźnić się** – *Uczeń spóźnił się do szkoły;*
- 3) **zapraszać/zaprosić** – *Jan zaprosił Annę do teatru.*

Listę omówionych powyżej czasowników załączam jako aneks. Nie zawiera ona kompletu czasowników o składniku translimitacyjnym, a jest jedynie ilustracją opisanego zakresu łączenia adlatywnych form okolicznika miejsca z czasownikami. Obecność składnika translimitacyjnego wykryć można również przez wprowadzenie negacji przed czasownik i rozwinięcie zdania tak, aby nie była negowana sama czynność czasownika, np.: *Jan nie wszedł do muzeum, ale do galerii. Jan nie wpuścił pstrągów do stawu, lecz do rzeki. Jan nie wyszedł na taras, lecz na podwórko. Listy nie dochodzą do Ustrzyk, lecz do Leska.* Zanegowaniu podlega wtedy sam składnik translimitacyjny i zdania takie jak powyższe informują o nieprzekroczeniu granicy miejsca nazwanego w okoliczniku przez przemieszczający się desygnat subiektu lub obiektu.

C. Wszystkie przyimki umieszczone na liście modeli adlatywnego okolicznika miejsca funkcjonują w formach tego okolicznika w swoim znaczeniu przestrzennym. Nie powoduje to jednak całkowitego usunięcia wieloznaczności niektórych z nich.

Przyimek **nad** posiada dwa znaczenia, z których pierwsze wskazuje punkt powyżej jakiegoś miejsca, a drugie punkt w pobliżu zbiornika wodnego.

Przyimek **pod** posiada trzy znaczenia, z których pierwsze wskazuje punkt poniżej innego punktu lub powierzchni, drugie – punkt u podnóża wysokiego obiektu, trzecie – punkt w rejonie miejscowości lub innego obiektu terenowego (*Poszliśmy pod granicę*).

Przyimek **za** posiada dwa znaczenia przestrzenne, pierwsze wskazuje punkt położony z tyłu lub po niewidocznej dla obserwatora stronie jakiegoś przedmiotu, drugie wskazuje punkt w terenie poza obszarem zabudowanym (*za wieś, za miasto*).

Przyimkowi **na**, oprócz znaczenia wskazującego punkt przylegający do jakiejś powierzchni, przypisywane jest znaczenie przyimka neutralnego przestrzennie, używanego również tam, gdzie nie ma mowy o powierzchni, na przykład: *na stolówce...*⁵

D. Na omawianej liście modeli występują formy o zróżnicowanej frekwencywności. Na podstawie zestawień dokonanych przez H. Zgólkową⁶ orzec można, iż najczęstsze spośród nich to: **do** + **dopelniacz**, **na** + **biernik** i **w** + **biernik**. Z funkcjonowaniem ich w języku wiąże się problem prawidłowej dystrybucji przyimków. Jest to problem znaczący dla glottodydaktyki języka polskiego.

Dystrybucja przyimków **na** i **do** zależy od ich semantyki jedynie wtedy, gdy rzeczownik użyty w wyrażeniu przyimkowym dotyczy przedmiotu posiadającego zarówno wnętrze, jak i sferę zewnętrzną (powierzchnię, granicę). Wówczas dystrybucja **na** wskazuje punkt przylegający do powierzchni lub granicy⁷, zaś dystrybucja **do** wskazuje punkt umieszczony we wnętrzu. Istnieje jednak grupa rzeczowników, co do których powyższa zasada dystrybucji nie sprawdza się. Grupa ta rozpada się na podzbiór rzeczowników preferujących przyimek **na** i podzbiór rzeczowników preferujących łączliwość z przyimkiem **do**.

Rzeczowniki tworzące adlatywną formę okolicznika miejsca z przyimkiem **na** to:

1. Nazwy miejsc nie osłoniętych ścianami lub stropem oraz nazwy otwartych powierzchni, na przykład: *taras, podwórko, stadion, skwer, step, lotnisko, plac, ulica*, ale także rzeczowniki *strych* i *poddasze* (prawdopodobnie z powodu lokalizacji tych pomieszczeń na górnym krańcu budynku) i rzeczownik *korytarz* – prawdopodobnie w wyniku zachowań zdeterminowanych proksemicznie⁸, gdzie pewnej przestrzeni nie przypisuje się charakteru

⁵ T. P. Krzeszowski, *Gramatyka angielska dla Polaków*, Warszawa 1984, s. 128.

⁶ H. Zgólkowa, *Funkcje syntaktyczne przyimków i wyrażen przyimkowych we współczesnej polszczyźnie mówionej*, Poznań 1980.

⁷ Weźmy chwilowo w nawias kwestię rozszerzania się semantyki tego przyimka.

⁸ Termin wprowadzony przez E. T. Halla w artykule *Proxemics*, „Current Anthropology” 1968, vol. 9, nr 2–3, s. 83–108. Por. E. T. Hall, *Ukryty wymiar*, Warszawa 1976.

zamkniętego wnętrza, lecz funkcję przestrzeni łączącej różne miejsca, służącej komunikacji i przez to traktowanej jako otwarta.

2. Nazwy dzielnic miast (oprócz Śródmieścia), na przykład: *Widzew, Wola, Krzyki, Zwierzyniec*.

3. Nazwy wzniesień i przełęczy, na przykład: *Kościelec, Zawrat*.

4. Nazwy wysp, archipelagów i półwyspów (oprócz tych, które posiadają dominujące znaczenie nazwy państwa, jak *Japonia, Bahrajn*), a także nazwy mórz i oceanów, np.: *Kreta, Filipiny, Floryda, Bałtyk*.

5. Nazwy polskich terytoriów etnicznych (oprócz nazw Wielkopolska i Małopolska), na przykład: *Pałuki, Podhale, Kurpie, Kujawy*.

6. Nazwy terytoriów rozumianych jako obszary etniczne, a nie polityczne, bliskich Polsce geograficznie, np. *Litwa⁹, Węgry, Słowacja*; lub emocjonalnie – *Syberia*.

7. Nazwy planet i gwiazd, na przykład: *Wenus, Mars, Słońce*.

8. Rzeczowniki oznaczające linie i krawędzie, na przykład: *luk, prosta, odcinek, brzeg, obrzeże, kres*.

9. Nazwy stron świata jako nazwy terytoriów: *Bliski Wschód, Daleki Wschód, Zachód*.

10. Rzeczowniki *osiedle, wzniesienie, przełęcz, wyspa, półwysep, terytorium, planeta* – jako nazwy pospolite odpowiadające takim nazwom własnym jak wymienione powyżej: *Widzew, Kościelec, Zawrat, Kreta, Floryda, Syberia, Wenus*.

11. Trudny do uporządkowania zbiór rzeczowników – być może uwarunkowany proksemicznie – jak na przykład: *posterunek, kontynent, poczta, stacja, dworzec, piętro, kondygnacja* i inne.

Rzeczowniki tworzące adlatywną formę okolicznika miejsca z przyimkiem **do** to:

1. Nazwy pomieszczeń i instytucji, np.: *pokój, biuro, sąd, cela*.

2. Nazwy miejscowości, np.: *Warszawa, Łódź, Pcim, Zakopane*.

3. Nazwy państw, np.: *Wietnam, Indie* oraz form państwowości na przykład: *republika, monarchia, cesarstwo, królestwo, związek*.

4. Nazwy kontynentów (oprócz Antarktydy).

5. Nazwy krain geograficznych lub terytoriów etnicznych odległych od Polski, na przykład: *Szampania, Nevada, Amazonia, Szkocja*.

6. Nazwy obszarów zadrzewionych, np.: *sad, las, bór, park, dżungla*.

7. Rzeczowniki: *pomieszczenie, instytucja, miejscowość, państwo, kraina*.

8. Trudny do uporządkowania – prawdopodobnie uwarunkowany proksemicznie – zbiór rzeczowników takich, jak *dolina, dzielnica, port*.

⁹ Zjawisko to jest zapewne historycznie zmienne, skoro mamy u Mickiewicza „przemycą w Litwę Żyd tomiki moich dzieł”.

Poszerzająca się od lat pięćdziesiątych dystrybucja przyimka **na**¹⁰ wywołuje wahania dystrybucji **do** i **na** przy rzeczownikach *hala, sala, stolówka*. Szczególnie przypadki – *na fabrykę, na kopalnię* – znamionują pewne socjalne odmiany polszczyzny mówionej. Być może repulsją na tę tendencję jest rozchwianie się dystrybucji w formach *na uniwersytet/do uniwersytetu, na uczelnię/do uczelni*. Nazwy jednostek akademickich stanowią bardzo ciekawy obszar, jeżeli chodzi o złożoność dystrybucji **na** i **do**, co ilustrują przykłady: *Jan wszedł na wydział, ale Jan wszedł do instytutu. Jan przeniósł się do katedry N. = Jan pracuje w katedrze N. Jan przeniósł się na katedrę N. = Jan jest szefem katedry N.*

Poza powyższymi typami dystrybucji pozostają nazwy łańcuchów górskich funkcjonujących w modelu **w** + **biernik**¹¹ oraz rzeczowniki *góry* (jako nazwa regionu), *świat, kosmos, przestrzeń*. Model **w** + **biernik** bywa również wypełniany przez niektóre rzeczowniki łączliwe z **do** (*do lasu – w las, do doliny – w dolinę*). Jeżeli weźmiemy pod uwagę, że adlatywnemu **na** + **biernik** odpowiada lokatywne **na** + **miejsownik**, a adlatywnym **do** + **dopelniacz** i **w** + **biernik** lokatywne **w** + **miejsownik**, uznać możemy, że rzeczowniki łączliwe z **w** i **do** w wyrażeniach adlatywnych, należą do jednej grupy, opozycyjnej względem rzeczowników łączliwych z **na**. Opozycja ta nie ma charakteru ostrego, lecz jest wyraźna. Zamiana **na** i **do** powoduje przejście okolicznika miejsca w okolicznik kierunku, na przykład: *Jan przyплыł na wyspę. Jan przyплыł do wyspy. Wysłano żołnierzy do Berlina. Wysłano żołnierzy na Berlin*. Dla określenia grup rzeczowników tworzących okolicznik miejsca w wyrażeniach z **na** lub **do** i **w** wygodnie jest posłużyć się pojęciem kryptotypu, stworzonym przez B. L. Whorfa¹² dla określenia funkcjonujących w języku, a morfologicznie niewyróżnialnych kategorii gramatycznych. Zbiór nazw preferujących łączliwość z przyimkiem **na** – niezależnie od jego własnej semantyki – to kryptotyp rzeczowników otwartych, zaś opozycyjny względem niego zbiór to kryptotyp rzeczowników zamkniętych. Pytanie – czy kategorie otwartości i zamkniętości rzeczownika funkcjonują w polszczyźnie poza formami okolicznika miejsca – jest intrygujące, a próba, kategoriałnej, a nie jedynie leksykalnej prezen-

¹⁰ Por. H. Orzechowska, *Szerzenie się typu „na zakładzie”*, „Język polski” nr 31, s. 131.

¹¹ Ponowny sygnał historycznej zmienności: S. Goszczyński, *Dziennik podróży do Tatrów*.

¹² Różne fragmenty pism Whorfa zmieniają zakres tego terminu. Na podstawie polskich przekładów kilku artykułów wydanych w tomie B. L. Whorf, *Język, myśl, rzeczywistość*, Warszawa 1982, zdefiniować można kryptotyp jako: nie posiadającą żadnych wykładników morfologicznych, najczęściej nie uwydatnioną semantycznie, kategorię gramatyczną, manifestującą swą obecność przez zaburzenia łączliwości i dystrybucji pewnych wyrazów. Podanymi przez Whorfa przykładami kryptotypów są – kategoria rzeczowników otwartych w nazwach oraz kategoria rodzaju rzeczowników w angielskim (ta ostatnia uniemożliwia dowolne podstawianie zaimków **he** i **she** w miejsce niektórych rzeczowników). Posługiwanie się pojęciem kryptotypu jest wygodne przy opisie, wykazujących pewną regularność, różnego rodzaju „kapryśności języka”.

tacji użyć takich, jak *pójść na kompromis*, *wpisać się na listę*, *wpaść w долги*, *wpisać się do rejestru* – kusząca. Rozpatrywanie tych zagadnień nie mieści się jednak w zakresie tej pracy.

E. Frekwencyjne modele adlatywnego okolicznika miejsca, zwłaszcza **do** + **dopelniacz** i **na** + **biernik**, pojawiają się w kursie języka polskiego realizowanym w Studium Języka Polskiego dla Cudzoziemców w Łodzi bardzo wcześnie. Jest to wywołane po pierwsze: ich wysoką frekwencywnością w potocznej odmianie polszczyzny kulturalnej, od której elementów rozpoczyna się kurs, po drugie: potrzebami komunikacyjnymi studentów, którzy od pierwszych dni pobytu w Studium formułują wypowiedzi wymagające użycia tych modeli, po trzecie: ogromną intensywnością kursu nie pozwalającą na zatrzymywanie się przy kwestiach nieskomplikowanych, po czwarte: koniecznością równomiernego rozłożenia trudności językowych na cały kurs, co nie pozwala przesunąć omawianych kwestii do dalszego etapu nauki, po piąte: obecnością form adlatywnych w polszczyźnie tekstów naukowych, których opanowanie jest jednym z podstawowych zadań słuchacza przygotowującego się do studiów w Polsce. Każda z pięciu podanych przyczyn jest równie istotna i niniejszy zapis nie obrazuje ich ważności.

Wczesne pojawienie się omawianych zjawisk w kursie języka polskiego dla cudzoziemców powoduje, że adlatywne wyrażenia przyimkowe w funkcji okolicznika miejsca wraz z przyłączającymi je czasownikami stwarzają liczne trudności osobom uczącym się naszego języka. Trudności te zmieniają się w zależności od stopnia rozwoju umiejętności studenta, jego narodowości, wieku, zdolności językowych, wybranej specjalności przyszłych studiów oraz od tempa, w jakim prowadzone jest nauczanie. Obserwacje tych trudności prowadzone w toku procesu glottodydaktycznego, w różnych sytuacjach lekcyjnych i pozalekcyjnych oraz w ramach testów nakierowanych na ich śledzenie, prowadzą do opracowania zmiennych (gdyż dostosowanych do indywidualnych potrzeb słuchaczy) sposobów ich przewyciężenia. Zbiór podstawowych trudności tworzą:

1. Problemy fonetyczne:

a) związane z nierozróżnianiem prefiksów *w-/we-/wy-* występujących w czasownikach o składniku translimitacyjnym,

b) związane z nierozróżnianiem fonemów i grup fonemów występujących w tematach czasowników, np. *wyjde* : *wyjadę*, *wszedłem* : *wsiadłem*, *wejdziemy* : *wjedziemy*.

c) związane z przesadnym akcentowaniem i nienaturalnym oddzielaniem przyimków.

2. Problemy morfologiczne:

a) związane z dystrybucją prefiksów czasownikowych (skłonność do używania jednej formy czasownika, gdy wymagane są różne formy prefiksalne),

b) związane z dystrybucją form dopełniacza i biernika,

c) związane z obocznościami w obrębie tematów czasownikowych.

3. Problemy składniowe i semantyczne:

- a) związane z dystrybucją przyimków,
- b) związane z dystrybucją czasowników.

Problemy te hamują rozwój rozumienia języka polskiego przez poznających go cudzoziemców, rzutują na stopień poprawności wypowiedzi formułowanych przez nich ustnie i pisemnie, zakłócają komunikację językową na wszystkich poziomach języka. Przewyciężenie tych trudności jest procesem złożonym i niejednokrotnie żmudnym. Pierwszą i podstawową sprawą jest niedopuszczenie do powstania błędu, jednakże prawidłowe przedstawienie i utrwalenie materiału leksykalno-gramatycznego nie gwarantuje uchronienia uczących się od jego popełnienia. Wzorowe metodycznie postępowanie nauczyciela stwarza jedynie podstawę dla prawidłowych językowo zachowań uczniów. Niezwykła intensywność kursu powoduje, iż nauczyciel ma zbyt mało czasu, aby utrwalić prawidłowe formy u wszystkich bez wyjątku słuchaczy. Wzbudzenie interferencji zewnątrzjęzykowej, a później wewnątrzjęzykowej, które jest procesem naturalnym i samoczynnym, powoduje wzmocnienie błędów językowych. Zadaniem nauczyciela jest niedopuszczenie do tego wzmocnienia. Poprzez stałą korektę, konsekwentne egzekwowanie prawidłowych reakcji językowych, powtarzające się ćwiczenia w mówieniu i pisaniu, stymulowanie procesem lekcyjnym tak, by użycie form ważnych, a trudnych stawało się konieczne oraz przez umiejętnie dobrane ćwiczenia gramatyczne realizuje się proces rozwijania sprawności językowych.

F. Przykładowe ćwiczenia zamieszczone w artykule stanowią mają propozycję, a równocześnie ilustrację sposobu pokonywania trudności glottodydaktycznych związanych z opisanymi zjawiskami.

Mylenie prefiksów *w-/we-/wy-* prowadzić może do odwrotnego rozumienia zdań, na przykład: *Jan wszedł do ogrodu* i *Jan wyszedł do ogrodu*. Realnoznaczeniowa równoważność tych zdań i ich składniowa poprawność utrudniają spostrzeżenie błędu i jego korektę, co w konsekwencji prowadzić może do zatarcia różnicy znaczeniowej prefiksów. W niektórych przypadkach może to wywołać poważne nieporozumienia, np. *Proszę wyjść!* : *Proszę wejść!* Mamy tu do czynienia z węzłem problemów fonetycznych, graficznych i percepcyjnych. Zaczniemy od percepcji. Większość słuchaczy SJPC, z którymi zetknąłem się jako lektor, w początkowym okresie nauki nie była w stanie odróżnić *e* od *y* – co powodowało niemożność odróżniania takich form, jak *wejdę* : *wyjdę*, *weszłam* : *wyszłam*. Sytuację radykalnie poprawiało proste ćwiczenie fonetyczne, polegające na powtarzaniu przez studentów samogłosek *e* i *y* w izolacji oraz w nagłosie, w wygłosie i w śródgłosie różnych sylab.

Ćwiczenie 1. Proszę powtarzać¹³:

e, ē, e; em, en, el, eμ, es, ej, e, ef; me, ne, se, μe, χe, fe, ve; y, ŷ, y; my, ny, μy, sy, χy, fy, vy; my : me, ny : ne, μy : μe, sy : se, χy : χe, fy : fe, vy : ve.

Proszę przeczytać: *sen, ren, ten, jen, ser, czyn, młyn, mysz, myj, ryż.*

Proszę napisać ze słuchu: *sen, syn, dobre, dobry, złote, złoty, lewe, lewy, prawy, prawe, wy, we, my, me, nowy, nowe, zdrowy, zdrowe, wyszłam, weszłam, weszliśmy, wyszliśmy, wyszli, weszli.*

Następnym problemem jest błędna wymowa prefiksu w-. Zaobserwować można liczne warianty, na przykład: *vχozę, vⁱχozę, v^uvχozę, vεχozę, fⁱχozę, fεχozę, b^uχozę, p^uχozę, pⁱχozę* – w zależności od narodowości studenta. Działają tu dwie przyczyny błędów: logopedyczna, nabyta niezdolność prawidłowej artykulacji, np: u Latynosów i Koreańczyków; hiperpoprawna reakcja na sygnał graficzny, np.: u Arabów. Ciekawy jest ten drugi przypadek. W alfabecie arabskim dla głoski **f** stosuje się znak ف, a dla głoski **v** znak ف, przy czym głoska **v** nie występuje w języku arabskim, a znak ف jest używany w arabskoalfabetycznym zapisie języka kurdyjskiego lub w słowach obcojęzycznych. W trakcie nauki studenci arabscy utożsamiają literę **w** z wymową **v** i znakiem ف dzięki wyrazom: *nazywać się, wy, nowy, czerwony, kolorowy, dwa, dziewięć, równa się*, które pojawiają się w pierwszym tygodniu nauki. Prezentacja wymowy *sterek, fχozić, f pokoju* następuje, gdy wymowa **v** jest już utrwalona i skojarzona z literą **w**. U Arabów znających biegle francuski przezwyciężenie tej trudności następuje szybko, u pozostałych wymaga czasochłonnych ćwiczeń. Sama wokalna prezentacja prawidłowej wymowy nie jest wystarczająca. Słuchacz nie rozumie najczęściej istoty zachodzącego upodobnienia. Aby uzyskać prawidłową wymowę, należy przedstawić wszystkie pozycje nagłosowego **f** zapisanego jako **w**, oraz te, w których zapisana jako **w** głoska zachowuje dźwięczność. Po wykonaniu czasochłonnych ćwiczeń u niektórych studentów nadal występuje mieszanie wymowy prefiksów **w-** i **wy-**, zwłaszcza w trakcie czytania, co wyjaśnić można silnym oddziaływaniem sygnału optycznego. Pomocą w takich przypadkach może być zapisanie wymowy za pomocą alfabetu arabskiego, który z dużym przybliżeniem oddaje wymowę początkowych fragmentów słów takich jak *wszedłem, wchodzę, wyszedłem, wychodzę, wtorek*: **fš** – فِشْ, **fχ** – فِخْ, **viš** – فيشْ, **viχ** – فيخْ, **ft** – فتْ. Zapisywanie wymowy alfabetem łacińskim prowadzić może do niebezpieczeństwa zrozumienia przez studenta przedstawionego zapisu jako zapisu ortograficznego. Przy słabym kontakcie językowym ze studentem trudno jest wyjaśnić mu, który z dwóch zapisów, na przykład: *wszedłem* i *fszedłem*, jest ortograficzny. Gdy student widzi obydwa zapisy równocześnie, może zapamiętać niewłaściwy, stąd niedozwolony jest nieortograficzny zapis wyrazu na tablicy.

¹³ Fragmenty ćwiczeń opatrzone poleceniem *proszę powtarzać* mają być dostępne dla słuchacza jedynie jako materiał audialny, prezentowany przez lektora lub z nagrań.

Ćwiczenie 2. Proszę powtarzać: *fa, fe, fy, fi, fa, fo, fu, fe, fq; fpa, fpe, fpy, fpi, fpo, fpu; fca, fce, fcy, fco, fcu; fca, fce, fci, fco, fcu; fca, fce, fcy, fco, fcu; ffa, ffe, ffy, ffi, ffo, ffu; fxa, fxe, fxy, fxi, fxo, fxu; fka, fki, fko, fku; fsa, fse, fsy, fso, fsu; fša, fše, fši, fšo, fšu; fša, fše, fšy, fšo, fšu; fta, fte, fty, fto, ftu.*

Proszę przeczytać: *wpadać, w Peweksie, w pytaniu, wpisać, w pokoju, wpuścić; wcale, w celu, w cyrku, krawcowa, w cukrze; w cieniu, w ciszy; w czasie, wcześniej, w czytelnicy, wczoraj; w fabryce, w fizyce, w fotelu; w hali, w herbacie, w historii, wchodzić; w Kanadzie, w kinie, w kolejce; w sali, w sobotę, wsunąć; w szafie, wszedłem, wszystko; w tym pokoju, wtorek, w Tunezji.*

Ćwiczenie 3. Proszę powtarzać: *va, ve, vy, ví, va, vo, vu, vē, vq; vba, vbe, vby, vbi, vbo, vbu; vda, vde, vdy, vdo, vdu; vža, vže, vži, vžo, vžu; vga, vge, vgi, vgo, vgu; vja, vje, vjo, vju; vla, vle, vli, vlo, vlu; vva, vve, vvy, vvo, vvu; vma, vme, vmy, vmi, vmo, vmu; vna, vne, vny, vno, vnu; vna, vne, vni, vno, vnu; vra, vre, vry, vro, vru; vva, vve, vvy, vvo, vvu; vza, vze, vzy, vzo, vzu; vža, vže, vži, vžo, vžu, vža, vže, vži, vžo, vžu.*

Proszę przeczytać: *w barku, wbić, w budynku; prawda, wdychać, w domu; w dzień, prawdziwy, w dziurze; w gabinecie, wgiąć, w Genewie, w godzinę; wjadę, wjechać, w jednostce, w Jugosławii; wlać, w lecie, w lodówce, wlecieć; w ławce, włożyć, w łódce; w metalu, w mieszkaniu, w mowie; równy, pewny, wnosić, wnikać, wniosłem, wniosł; wracać, w ryżu, wrócić; w Warszawie, w wodzie, wwozić; wzajemny, w zeszycie, wzywać; w rzece, w życiu, wrzucić; wejść, wejdiesz, wejdzie, wejdziemy, wejdziecie, wejdą; wyjdę, wyjdiesz, wyjdzie, wyjdziemy, wyjdziecie, wyjdą.*

Ćwiczenie 4. Połącz cząstki *w-/we-/wy-* z cząstkami czasowników: *-pływać, -płynąć, -chodzić, -iść, -biec, -jechać, -lecieć, -padać, -lać, -szedłem, -szłam, -nosić, -nieść, -rzucić*. Napisz i odczytaj.

Studenci z krajów posługujących się alfabetem arabskim popełniają błędy będące wynikiem oddziaływania tego alfabetu. W piśmie polega to na opuszczaniu liter notujących samogłoski, w mowie na silnym redukowaniu i skracaniu samogłosek – nawet akcentowanych. Powoduje to utożsamianie nawet silnie fonetycznie zróżnicowanych wyrazów, na przykład: *“pt^hk^a”* i *pt^hk*. W przypadku, gdy kontekst nie sugeruje znaczenia wypowiedzi, zjawisko to całkowicie uniemożliwia komunikację. Towarzyszyć mu może również hiperpoprawnościowa tendencja do umieszczania elementów wokalicznych wewnątrz grup spółgłoskowych.

Ćwiczenie 5. Proszę powtarzać:

a) *y, a, vy, ja, de, adę, y-ę, vyjde, y-a-ę, vy-ja-de, vyjadę.*

b) *e, a, še, ša, due, še-due, šedue, ša-due, šadue, e-e, fšeduem, a-e, fšaduem.*

Proszę przeczytać: *wyjde, wyjadę, wszedłem, wsiałem.*

Ćwiczenie powyższe jest jedynie proponowanym modelem ćwiczenia wzmacniającego wymowę samogłosek. Sposobem uświadomienia znaczenia samogłosek może być również ich podkreślanie lub zapisywanie majuskułą.

Problem wadliwej wymowy samogłosek usuwany jest w ciągu całego okresu nauki. Stanowi on jedną z warstw ogólnego zagadnienia przyswajania przez studentów wzorców prozodycznych i intonacyjnych.

Zagadnienie funkcjonowania prefiksów czasownikowych jest bardzo trudnym problemem glottodydaktycznym. Nakładanie się zakresów użycia niektórych prefiksów oraz ich wieloznaczność uniemożliwiają podanie przej-

rzystych reguł ich dystrybucji. Problem ten należy podejmować wcześniej, zwłaszcza w grupach politechnicznych i medycznych. Opis procesów chemicznych i biologicznych, a także opisy wszelkich technologii nasycone są dużą ilością czasowników prefiksalnych. Przed zakończeniem drugiego semestru studenci powinni osiąść sprawność posługiwania się prefiksami o znaczeniu przestrzennym, gdyż bez niej nie będą w stanie efektywnie przyswajać tekstów kierunkowych – medycznych i technicznych. Przesuwanie momentu prezentacji prefiksów na późniejszy etap nauki powoduje tworzenie przez studentów (pod wpływem ich własnych potrzeb komunikacyjnych) zdań niepoprawnych typu: *Wczoraj chodziłem do kina, ale nie chodziłem do środka*, lub *Pojechałem do Polski miesiąc temu*, zamiast: *Wczoraj poszedłem do kina, ale nie wszedłem do środka*. *Przyjechałem do Polski miesiąc temu*.

Rozwój sprawności posługiwania się prefiksami wymaga całościowego przedstawienia wszystkich form okolicznika miejsca: lokatywnej (gdzie?), adlatywnej (dokąd?), ablatywnej (skąd?) i perlatywnej (którędy?). Poniższe ćwiczenie ilustruje użycie prefiksów z formą adlatywną.

Ćwiczenie 6. Uzupełnij zdania czasownikami:

a) *wjechać, wyjechać, przyjechać, pojechać*,

1. Jesteśmy w Polsce. ... do Polski dwa miesiące temu.
2. Muszę jutro być w Warszawie. ... tam pociągiem o trzeciej.
3. Samochód ... do garażu i drzwi garażu zamknęły się.
4. Chcę ... stąd nad morze lub w góry.

b) *wejść, wyjść, pójść, przyjść*

1. Jan przed chwilą ... do sali.
2. W pokoju było gorąco, więc Jan ... na balkon.
3. Jan ... do naszego pokoju o szóstej.
4. Wieczorem Jan i Paweł ... do teatru, a my zostaliśmy w domu.

Zagadnieniem, które rozwiązać musi cudzoziemiec posługujący się językiem polskim, jest prawidłowa dystrybucja przypadków fleksyjnych oraz prawidłowa dystrybucja końcówek fleksyjnych w obrębie każdego przypadku. W omawianym typie okolicznika miejsca występują dwa przypadki, a każdy z nich posiada kilka końcówek. Fakt identyczności niektórych końcówek biernika z końcówkami mianownika nie upraszcza wcale zagadnienia. Nie można nie ćwiczyć dystrybucji biernikowych końcówek $-\emptyset$, $-o$, $-e$ tylko dlatego, że pokrywają się one z końcówkami mianownika. Zilustrujmy to przykładem. Arabski accusativus przyjmuje końcówkę $-an$ dla rzeczowników i przymiotników rodzaju męskiego i żeńskiego. Interferencja zewnątrzjęzykowa powoduje, że student arabski będzie oczekiwał podobnego zjawiska w polszczyźnie. A zatem nie wystarczy tu prezentacja i ćwiczenie charakterystycznej końcówki $-ę$, niezbędne jest również ukazanie i przeciwiczenie **braku** oczekiwanego elementu.

Ćwiczenie 7 zajmuje się sprawą dystrybucji dopełniacza i biernika, zaś następne, dystrybucją końcówek w obrębie tych przypadków.

Ćwiczenie 7. Odpowiedz na pytania. Użyj w odpowiedziach pogrubionych wyrazów.

1. Jan bardzo lubi **teatr**. Dokąd poszedł wczoraj?
2. **Stacja** kolejowa jest blisko. Dokąd pobiegł ten pan?
3. Obok Studium jest **park**. Dokąd studenci lubią chodzić?
4. **Łódź** to pierwsze polskie miasto, które poznaliśmy. Dokąd zawsze będziemy chętnie wracać?
5. To jest bardzo ciekawe **muzeum**. Dokąd pójdzie cała grupa?
6. Rysy to najwyższy **szczyt** w Polsce. Dokąd chce dostać się ten turysta?

Ćwiczenie 8. Odpowiedz na pytania. Użyj w odpowiedziach pogrubionych wyrazów.

1. Gdańsk to duży **port**. Dokąd wpłynęły statki?
2. Ahmed zamknął swój **pokój**. Dokąd musiał wrócić po książki?
3. Hamida wspomina swój **dom**. Dokąd ona chce telefonować?
4. Robert bardzo kocha swój **kraj**. Dokąd wysła listy?
5. Robotnicy malują ten **budynek**. Dokąd weszli robotnicy?
6. Obok Studium jest **szpital**. Dokąd zaprowadziliście chorego kolegę?

Ćwiczenie 9. Uzupełnij zdania podanymi wyrazami: *szafa, szkoła, stolica, klasa, piwnica, torba*.

1. Daniel schował ubrania do ...
2. Anna pobiegła do ... na zajęcia.
3. W niedzielę pojadę do ...
4. Nauczyciel wszedł do ... zaraz po dzwonku.
5. Wyrzuciłem stary rower do ...
6. Student zapakował swoje książki do ...

Ćwiczenie 10. Uzupełnij zdania wyrazami: *biblioteka, lodówka, fabryka, próbówka, sala, Francja*.

1. Muszę zapisać się do ..., aby wypożyczać książki.
2. Paweł wstawił butelkę mleka do ...
3. Rano robotnicy spieszą się do ...
4. Chemik wlał do ... trochę kwasu.
5. Po przerwie przejdziemy do ... numer 21.
6. W sierpniu chcę wyjechać do ...

Ćwiczenie 11. Uzupełnij zdania wstawiając w miejsce kropek pogrubione wyrazy.

1. W Łodzi jest małe **lotnisko**. Pójdę jutro na ... obejrzeć sportowe samoloty.
2. Ten dom ma jedno **piętro**. Muszę wejść na ..., bo tam mieszka mój kolega.
3. Przed domem jest szeroka **ulica**. Paweł wybiegł z domu na ...
4. **Kreta** to grecka wyspa. Z Aten pływa na ... wiele statków.
5. Mount Everest to **najwyższa góra** świata. Tenzing i Hilary weszli na ... świata.
6. W każdym mieście w Azji jest **rynek**. Kupcy przychodzą na ... rano.

Zbiór ćwiczeń dotyczących końcówek fleksyjnych okolicznika miejsca powinien zawierać ćwiczenia wymagające dystrybucji również pozostałych końcówek fleksyjnych biernika i dopełniacza.

Cudzoziemcy uczący się języka polskiego mają pewne trudności z przyswajaniem czasownika *iść/pójść* i form prefiksalnych tworzonych od niego i czasownika *chodzić* oraz czasowników *jechać/pojechać, jeździć, nieść, nosić, wieźć, wozić* i ich form prefiksalnych. Rozwiązanie tego problemu zależy w dużej mierze od pamięciowego opanowania modeli koniugacyjnych tych czasowników przez osoby uczące się.

Następny problem, który należy pokonać u cudzoziemców uczących się języka polskiego, jest związany z funkcjonowaniem kryptotypów rzeczowników otwartych i zamkniętych. Dystrybucję przyimków ćwiczyć można łącznie z dystrybucją przypadków i ich końcówek fleksyjnych. Więcej miejsca można poświęcić łączliwości przyimków z nazwami geograficznymi, jeżeli grupa jest silnie narodowościowo zróżnicowana lub reprezentuje kierunek ekonomiczny i ma zajęcia z geografii. Oto przykład:

Ćwiczenie 12. Odpowiedz, dokąd wrócą różni studenci w czasie wakacji?

- 1) *Marokańczycy*, 2) *Angolańczycy*, 3) *Panamczycy*, 4) *Grecy*, 5) *Meksykanie*, 7) *Cypryjczycy*, 8) *Kubańczycy*, 9) *Malgasze*, 10) *Węgrzy*.

Oddzielnie należy przećwiczyć dystrybucję wszystkich przyimków tworzących adlatywne okoliczniki miejsca.

Ćwiczenie 13. Wprowadź na właściwe miejsca słowa *na, do, w, za, między, nad, przed, pod*.

1. Prąd elektryczny musi dopływać ... żarówki, aby mogła świecić.
2. Jutro pójdę ... lotnisko, aby obejrzeć zawody lotnicze.
3. W sobotę chcę wyjechać ... miasto.
4. Polscy turyści chętnie jeżdżą ... góry.
5. Możesz wsunąć walizkę ... łóżko.
6. ... literę k, a literę e zawsze wpisujemy literę i.
7. W niedzielę pojedziemy ... rzekę.
8. Gospodarz wystawił stół i krzesła ... dom.

Następny problem dydaktyczny związany jest z ograniczeniami łączliwości czasowników o składniku translimitacyjnym, spowodowanymi zakresem ich semantyki. Język polski rozróżnia rodzaje przemieszczeń nie tylko ze względu na ich prędkość (*wbiegł : wszedł*), kierunek (*przyjechał : pojechał*), ale też ze względu na rodzaj przemieszczanej substancji (*wlał : wsypał*) i wiele innych czynników¹⁴. W kursie podstawowym – gdy studentom znana jest większa liczba czasowników – można ich uwrażliwić na ten problem za pomocą następującego ćwiczenia:

Ćwiczenie 14. Uzupełnij zdania czasownikami: *wlać, wrzucić, wstawić, wsunąć, włożyć, przynieść, przywieźć, wsypać*.

1. Pogotowie ... pacjenta do szpitala.
2. Ahmed nie ... do klasy zeszytu z pracą domową.
3. Kto ... sól do cukierniczki?
4. Nauczyciel ... zaświadczenie do kieszeni.
5. Chemik ... kwas do probówki.
6. Anna ... papier do kosza.
7. Brat ... butelkę mleka do lodówki.
8. Możesz ... walizkę pod łóżko.

Terminologia składniowa, zarówno tradycyjna – funkcjonująca w powszechnie używanych podręcznikach akademickich¹⁵ – jak i nowsza, po-

¹⁴ Wyczerpująco opisuje je Bojar, *op. cit.*

¹⁵ Por. np. S. Jodłowski, *Podstawy polskiej składni*, Warszawa 1976 i wydania następne; Z. Klemensiewicz, *Zarys składni polskiej*, Warszawa 1963.

szukująca¹⁶, wywodzą się z potrzeby opisu zjawisk językowych dążącego ku refleksji teoretycznej. Równocześnie sama terminologia wpływa na sposób postrzegania zjawisk językowych i zakres ich analizy. Spojrzenie na zjawiska językowe ze strony glottodydaktyki powoduje istotne pogłębienie ich analizy. Prowadzi do szczegółowych rozróżnień i wychodzenia poza istniejące rozwiązania terminologiczne, a także do wprowadzania terminologicznych innowacji. W niezwykle szerokim pojęciu okolicznika miejsca dają się wyróżnić jego cztery formy, z których adlatyna jest nadal zbiorem niejednorodnym i wieloelementowym. Pojęcie czasowników o składniku translimitacyjnym wychodzi poza funkcjonujące pojęcie czasowników ruchu. Przywołanie mało popularnego w naszym piśmiennictwie pojęcia kryptotypu stanowi nieśmiałą próbę rozszerzenia zasobu terminologii glottodydaktycznej.

Obserwacje związane z opisanymi zagadnieniami prowadziłem od 1981 r. w SJPC w Łodzi. Objęły one około 80 słuchaczy uczących się w grupach politechnicznych, medycznych i humanistycznych, pochodzących z różnych krajów świata, których językami ojczystymi były: arabski, bambarak, bengalski, nowogrecki, hiszpański, koreański, kurdyjski, mandingo, norweski, perski, portugalski, wietnamski, wolof i zenete.

Aneks

ZESTAWIENIE NAJBARDZIEJ POPULARNYCH CZASOWNIKÓW O SKŁADNIKU TRANSLIMITACYJNYM

biegać	przedostać się	wkładać
chodzić	przedostawać się	włać
depeszować	przenikać	wlatywać
dochodzić	przeniknąć	wlecieć
docierać	przybiec	wlewać
dojechać	przybiegać	włożyć
dojść	przybyć	wnieść
dolać	przybywać	wnosić
dolewać	przychodzić	wozić
dopłynąć	przyjechać	wpłynąć
dostać się	przyjeżdżać	wpływać
dotrzeć	przylatywać	wpuszczać
dzwonić	przylecieć	wpuścić
eksportować	przynieść	wracać
iść	przynosić	wrócić

¹⁶ Na przykład omawiana i stosowana w pracach Bojar, *op. cit.*; Weinsberga, *op. cit.*, Saloniego, *op. cit.*

kłaść się	przywieźć	wstąpić
latać	przywozić	wstępować
nabierać	spóźnić się	wsunąć
nabrać	sprowadzić	wsuwać
nadać	telefonować	wybierać się
nadchodzić	telegrafować	wychodzić
nadejść	trafić	wyjść
nalewać	wbiec	wyrzucać
napłynąć	wbiegać	wyrzucić
napływać	wchodzić	wysłać
nosić	wejść	zadepeszować
odnieść	wjechać	zadzwonić
odwieźć	wjeżdżać	zapraszać
zapraszać	zatelefonować	zatelegrafować